

Foto: Stanislav Heloňa, MAFRA

Publikuj, nebo zmiz, káže dnešní věda

Do takzvaných predátorských vědeckých časopisů se už podařilo propašovat za úplatu i úplné bláboly, tvrdí ekolog Tomáš Václavík z Univerzity Palackého.

Petra Klimková
redaktorka MF DNES

Věda a vědecké bádání zasloužíla posedlost po kvantitě publikovaných článků, varuje mezinárodní studie, podle níž počet odborných textů v posledních desetiletích prudce roste na úkor jejich kvality. Mezi autory textu, který zveřejnil prestižní časopis Trends in Ecology and Evolution, je i Tomáš Václavík z katedry ekologie a životního prostředí Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého.

Ani jemu se nelíbí, k čemu srovnávání a hodnocení ve vědeckém světě - včetně toho českého - sklouzlo. „Kvantita se stala mantrou a heslo Publish or Perish (doslovně přeloženo Publikuj, nebo zmiz - pozn. red.) trefně charakterizuje zvyšující se tlak na publikační výkon. Bohužel se zdá, že jsme zapomněli na původní význam staré-

ho přísloví Publish lest the knowledge should perish with you. Tedy že publikovat máme proto, abychom uchovali získané poznatky pro další generace,“ říká.

Jak jste se vůbec dostal k práci na této kritické studii?

Ještě loni jsem pracoval v Německu v Helmholtzově centru pro environmentální výzkum a s tamními kolegy jsme na toto téma dlouhodobě vedli debaty. Nakonec jsme si řekli, že informací máme tolik a tyto věci trápí takové množství lidí ve vědeckém světě, že je potřeba to zformulovat a podložit konkrétními fakty.

Mám jako laik možnost zorientovat se v tom, co je a co není kvalitní odborný článek?

Pro laika je to problematické. Předně je to věc přístupu k vědeckým publikacím - u řady odborných časopisů si musíte konkrétní článek nebo studii zaplatit nebo mít přístup přes instituce, které mají předplatit. Patří k nim například knihovny na univerzitách a výzkumné instituce, ale existují periodika, která jdou novým směrem - publikují formou takzvaného open access. Autoři zaplatí nějakou částku a časopis včetně jejich textu je přístupný pro kohokoliv.

To mi přijde jako výhoda...

Problém je v tom, že se toho chytla spousta takzvaných predátorských vydavatelů, kteří to uchopili jako byznys model. Zveřejňují obrovské množství článků, u nichž se jen minimálně kontroluje kvalita. V běžné vědecké literatuře procházejí texty přes odborné posudky a revize, proces kontroly je komplikovaný a docela přísný. U predátorských vydavatelů toto chybí. Zakládají si pouze na tom, že autoři jsou ochotni za uveřejnění svých článků zaplatit.

Má vůbec někdo chuť v takovém časopise publikovat?

I když se ví, že kvalita těchto časopisů je pochybná, zvláště mladí kolegové, kteří se potřebují v hierarchii akademické sféry někam posunout, mohou mít tendenci je využívat. K tomu, aby dosáhli nějakého postavení, potřebují mít články v odborných titulech. Vydávají věci, které nejsou zvláště přínosné ani kvalitní, ale tyto časopisy jsou ochotny je za úplatu zveřejnit.

Ani akademici sami nerozlišují, kde který vědec publikoval?

Samozřejmě například při habilitačním řízení, tedy když se někdo chce stát docentem, se k tomu jistě přihlíží. I v systému financování na naší univerzi-

tě se větší váha dává časopisům, které zveřejňují kvalitní výsledky výzkumu. Takzvané RIVové body (RIV - rejstřík informací o výsledcích) se počítají podle toho, kolik článků, monografií atd. výzkumná jednotka typu katedry publikovala a v jakých časopisech to bylo, přičemž kvalita těch časopisů se hodnotí podle takzvaného impakt faktoru. Od toho se potom odvíjí hodnocení pracoviště a přerozdělování peněz.

A je to špatné?

Neříkám, že hodnocení vědecké výkonnosti je špatné. Mít nějaká kvantitativní kritéria hodnocení je důležité - musíme vědět, jak si vedeme ve srovnání s dalšími. Problémem se to stává tehdy, když se tyto žebříčky a kvantitativní kritéria stanou cílem. Pak už neděláme něco proto, že chceme dělat dobrý výzkum a chceme o tom informovat odbornou nebo širokou veřejnost, ale proto, abychom dosáhli nějaké pozice. Pokud se to stane samoučelné, tak je to ve výsledku kontraproduktivní. Vědu a výzkum to poškozuje.

Mohl byste laicky vysvětlit, co to vlastně je impakt faktor?

Impakt faktor by měl říct něco o kvalitě daného časopisu. Počítá se podle toho, kolik článků v něm bylo vydáno za poslední dva roky a kolikrát ty texty byly citovány. Když mám například časopis s impakt faktorem 5, což je v ekologii velmi dobré, můžeme říct, že každý článek je v průměru citovaný pětkrát za rok. Tedy že i jiné vědecké týmy stavějí na mých výsledcích.

To mi přijde jako férový ukazatel...

Problém je, že impakt faktor je většinou ovlivněn pouze malým procentem publikovaných článků. Řekněme, že takových deset procent textů je citovaných hodně a má velký dopad na danou vědeckou disciplínu. Zbýlých devadesát procent se ale cituje velmi málo, nebo vůbec. Impakt faktor je dobrý ukazatel toho, jak si vede časopis jako celek, ale my ho v dnešní době používáme na to, abychom hodnotili kvalitu konkrétních článků, a tím kvalitu konkrétních akademických pracovníků.

Jaký impakt faktor má časopis Trends in Ecology and Evolution, ve kterém vyšla vaše studie?

Má impakt faktor 15, v ekologii jde o nejprestižnější periodikum. Samo-

zřejmě jsme rádi, že se nám to podařilo publikovat v tak dobrém časopise, ale neměli bychom být hodnoceni jen podle toho. Hodnocen by měl být přínos té práce, ne kde vyšla.

Opravdu se stává, že se publikují i nepravdivé a podvodné články, jak ve studii upozorňujete?

Je známo, že lidé například manipulovali s daty, aby dosáhli výsledků, které jsou snadněji publikovatelné. Pokud se na to přijde, je to závažná věc, články jsou staženy a autoři postihováni. Otázka je, o kolika věcech se neví. Já doufám, že se to stává minimálně, že všichni se vědě věnujeme z přesvědčení.

A pokud jde o vyložené podvody?

U nepravdivých článků, takzvaných fake papers, šlo v podstatě o experimenty. Několika autorům se na zkoušku podařilo proniknout do predátorských časopisů s texty, které sice používaly trendové výrazy a zabývaly se rádobou aktuálním tématem, ale jinak to byly jen bláboly. To je důkaz toho, že tato periodika nemají řádnou kontrolu kvality. V kvalitním vědeckém časopise se to nemůže stát.

Jak poznám predátorský časopis?

Existuje například takzvaný Beallův seznam. Americký knihovník Jeffrey Beall aktualizuje na internetu seznam časopisů, u nichž existuje podezření na problém v procesu publikování. Ať už proto, že uveřejňují extrémně velké množství článků, chybí kontrola kvality nebo mají v redakční radě smyšlené lidi, či naopak vědce, kteří o tom ani nevědí. Stává se totiž i to, že si časopisy napíší do redakční rady zvučná jména daného oboru, aby nalákaly autory, ale uvedení vědci vůbec netuší, že jejich jméno je k takovému účelu využíváno.

Neche se mi skoro věřit, že ve vědeckém světě se něco takového děje.

Ale to se neděje ve vědě, nýbrž ve vaší branži, u vydavatelů! Dnes je všechno online, takže je možné cokoliv. Tito vydavatelé nemají žádné výdaje s publikováním, protože nic netisknou, neplatí ani za editorský proces, jen vybírají peníze od autorů. Respektované časopisy Nature nebo Science pravidelně informují i o kuriózních případech - například v Íránu je možné zajít na tržiště, kde si člověk vybere, že chce mít článek na určité téma v časopise s určitým impakt faktorem. A tam se najde někdo, kdo je za úplatu schopen něco takového vyprodukovat. Ti lidé si víceméně kupují svou pozici v akademickém světě. Naštěstí tohle se netýká naší geografické oblasti.

Na které země jste se ve studii zaměřili?

Nevztahovali jsme ji na konkrétní stát, například Německo, ani já to nebral tak, že chci kritizovat současný systém hodnocení vědecké produktivity v ČR. Chtěli jsme obecně popsat problém, který se v různých formách projevuje ve všech zemích, Česko nevyjímaje.

Dá se to všechno nějak zastavit? Navrhli jste i řešení?

Další jsme dohromady rady pro autory, pro redakční rady i pro hodnotící komise a vedení institucí. My autoři bychom se měli oprostít od množství publikovaných článků a zaměřit se například na dvě tři věci ročně, které uděláme kvalitně. Apeluje na to, aby celý proces vědecké práce byl co nejvíce transparentní, aby vždy byly ověřitelné. Kdokoliv si vezme má data a použije stejné metody nebo analýzy, musí dojít ke stejným výsledkům. Univerzity a instituce by zase neměly uchazeče o různé pozice posuzovat jen podle kvantitativních ukazatelů, ale dát také na hodnocení kvality ze strany odborníků, kteří mají vhlad do dané disciplíny.

Co podle vás znamená kvalitní věda?

Nedá se to jasně definovat, přesto si myslím, že hlavní znaky kvalitní vědy zůstávají stejné - je mezi nimi obvyklá lidská zvědavost, snaha o popsání a vysvětlení světa kolem nás a fakt, že problémy, které řešíme, mají společenský význam. Tím, jak jsme se nechali zahltit požadavky na kvantitu, najednou nemáme čas tyto věci dělat.

TOMÁŠ VÁCLAVÍK

Ekolog

Tomáš Václavík vystudoval obor aplikované geoinformační vědy v ekologii na University of North Carolina v USA a v současné době pracuje jako odborný asistent na Univerzitě Palackého v Olomouci na katedře ekologie a životního prostředí. Zároveň částečně působí také v Lipsku v Helmholtzově centru pro environmentální výzkum v oblasti výpočetních krajinných analýz. Zabývá se vztahy mezi krajinnou strukturou a ekologickými procesy a studuje, jak využívání půdy v krajinně ovlivňuje biodiverzitu a ekosystémové služby.